

Zelenka, Miloš

Slovenská práce o interkulturní komunikaci

Opera Slavica. 2014, vol. 24, iss. 3, pp. 55-59

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222/digilib/131975>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

konce 19. století (mj. vzpomeňme ilustrativně V. I. Lamanského, A. N. Pypina, N. N. Strachova, N. Ja. Grota a řadu dalších). Kromě toho připomíná i některé Masarykovy negativní dojmy z návštěv Ruska (např. objevování zoufalé bídy tehdejšího ruského venkova).

Irina Poročkinová se věnuje i dalším osobnostem z řad české (samozřejmě i slovenské) společnosti, jejichž zájmy se proluly s lokalitou Jasná Poljana a se spisovatelem Lvem Tolstým (ilustrativně bych připomenul nejen zmíněné postavy slováků D. Makovického a A. Škarvana, ale třeba i nemálo aktivního českého K. Kramáře – včetně jeho naivních panslavistických snah). Domnívám se, že pro ruskou kulturu se tak představovaná publikace stává nesporným přínosem, napomáhajícím k objektivnímu poznávání historie vzájemných mezislovanských vztahů.

Oldřich Richterek

Slovenská práce o interkulturní komunikaci

Studia Ost–West (Východ–Západ) patří, jak ukázaly výsledky XX. mezinárodního komparatistického kongresu v Paříži v červenci 2013, k nejzajímavějším a nejproduktivnějším typům současného srovnávacího zkoumání realizovaného prostřednictvím tzv. teorie mezikulturnosti. Tyto výzkumy mají podle jednoho z hlavních iniciátorů tohoto způsobu myšlení Earla Minera směřovat k pochopení a vysvětlení kulturních odlišností či „jinakostí“ těch literárních tradic a poetik, mezi nimiž existuje empiricky prokazatelný rozdíl vyplývající např. z geografické (kontinentální) vzdálenosti. Nejde tu o registraci genetických kontaktů či typologických souvislostí, ale o vytvoření takového teoretického diskursu umožňujícího vyslovit obecně platné výroky, které by dekonstruovaly axiomata západní (evropsko-americké) literární vědy. Boj proti „centrismům“, o nichž mluvil už v 90. letech minulého století D. Đurišin nebo E. Said, však paradoxně předpokládá systematické zpochybňování recepčně-komunikačních konceptů, podle nichž přijímací musí přicházející jevy z „cizí“ kultury strukturně transformovat, tedy převádět na svůj kód, aby jim mohl porozumět. V posledním období se i v české a slovenské literární vědě objevily studie nejruznějším způsobem se vyrovnávající s teorií mezikulturnosti (O. Král, M. C. Putna, L. Plesník ad.)¹ a s nimi spjaté další komparativní koncepty jako studium pře-

¹ KRÁL, O.: *Čínská filosofie – pohled z dějin*. Lásenice: Maxima, 2005; PLESNÍK, L.: *Estetika inakosti*. Nitra: Ústav literárnej a umeleckej komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 1998; PUTNA, M. C.: „*Interkulturní (ne) setkání (Křesťanství a Japonsko, Jaroslav Durych a Šúsako Endó)*“. Svět literatury, 2001, č. 21–22, 236–249.

kladu (Translation Studies), kulturní dekolonizace (Post-colonial Theory), volně i feminismus (Gender or Women's Studies). Za charakteristický rys těchto textů lze považovat jejich „vstřícnost“ domácímu kontextu, „překládavost“ a subjektivismus vyplývající z přirozené snahy fenomény orientálních kultur receptně modifikovat z pozice intrakulturnosti pro potřeby domácího prostředí; v podstatě zde absentovalo skutečné komparatistické uvažování, metodologický pohyb inspirovaný interkulturními studii, který by citlivě respektoval epistemologické hledisko moderní srovnávací literatury jako významově a terminologicky otevřeného horizontu, jako diskusního střetnutí rozmanitých kultur o společných otázkách globálního světa.

Nedostatek komparativního „čítění“ rozhodně neplatí pro rozsahem nevelkou monografii slovenského germanisty a komparatisty Róberta Gáfrika *Od významu k emóciám. Úvaha o prínose sanskritskej literárnej teórie do diskurzu západnej literárnej vedy*,² která vedle své informativní hodnoty má i značné teoretické konsekvence. Gáfrík v šesti kapitolách přehledně shrnuje minulý i probíhající dialog mezi Východem a Západem v oblasti literární vědy a zároveň rekapituluje literárněteoretické tradice, geograficky i genezí spjaté s Indií, které se vyvíjely nezávisle od západního kontextu. Důraz je zde položen na sanskritskou literární teorii, která je považována nejen na asijském kontinentu, ale i v rámci indického kulturního rámce za jednu z nejstarších, receptně nejrozšířenějších a také metodologicky z nejrozvinutějších. V první kapitole *Namiesto úvodu... Literárna veda v globálnom svete* (s. 7–16) se Gáfrík zamýšlí nad klíčovými pojmy jako literatura, resp. světová literatura a správně upozorňuje na pojmovou „pohyblivost“ a označující nejednoznačnost, která se projevila právě v éře multikulturalismu po druhé světové válce. Gáfrík na příkladu teleologicky zaměřené evropocentrické recepce *Gítágóvindy* (12. stol. n. l.) od Džadžadéva, která se jako jeden z prvních textů sanskritského písemnictví dostala do Anglie a Německa (zde byl jejím velkým obdivovatelem J. W. Goethe), ukazuje, že komparativní poetika sanskritu upřednostňuje emocionální stránku literárního díla, tj. zážitkové fenomény intuíce a pozorování jako základní nástroje analýzy slovesného textu. Teoretickými zdroji Gáfríkových reflexí zůstávají E. Miner, D. Ďurišín (jeho teorie meziliterárnosti jako metodologie dějin světové literatury), ale i P. Hogan rozlišující čtyři přístupy ke srovnávacímu studiu světových literárních tradic (vliv jedné tradice na druhou, vzájemné odlišnosti, univerzalizace v kulturních rozdílných diskurzích, úsilí o syntézu v podobě transkulturní literární vědy). Gáfrík vycházející z tohoto posledního aspektu si proto klade otázku přínosu sanskritské poetiky pro teorii dějin světové literatury a styčné plochy vidí např. v společném zájmu o výzkumu literárních emocí, které dnes rezonují i v západní kognitivní vědě či v hledání spojitosti mezi emocionalistickým strukturalismem staroindických teorií, které stejně jako známější formalisticko-strukturální koncepty se zabývají

² GÁFRÍK, R.: *Od významu k emóciám. Úvaha o prínose sanskritskej literárnej teórie do diskurzu literárnej vedy*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012. 116 str.

identifikací a rozbořem žánru, stylem či deskripcí literárního jazyka na nejnižších foneticko-fonologických rovinách.

Druhá kapitola *Kultúrnohistorické prologomena: odpoveď Wilhelma Halbfassa na kritiku orientalizmu Edwarda Saída* (s. 17–27) rekapituluje polemiku mezi americkým komparatistou palestinského původu E. Saídem a německým indologem W. Halbfassem o možné přístupy k realizaci modelu interkulturní komunikace mezi Východem a Západem. Jestliže Saíd v knize *Culture and Imperialism* (1993) tvrdí, že badatelský pohled Západu na východní svět byl tradičně zatížen záměrem imperiálního ovládnutí, Halbfassovy texty – zjednodušeně řečeno – připouštějí možnost dialogu např. mezi Indií a Evropou a kritiku orientalizmu považují za prolongování a implicitní modifikaci západního myšlení, které nechce připustit odlišný filozofický kontext. Gáfrík správně konstatuje, že pro Saída je Orient objektem studia, nikoli komunikujícím a tolerantním partnerem, zatímco Halbfass ovlivněný Gadamerovou hermeneutikou nespojuje epistémy a legalizaci moci s pochopením a kritickým porozuměním zkoumaného. V následující kapitole *Myslenie o literatúre v Indii* (s. 28–46) Gáfrík kriticky rekonstruuje terminologický a hodnotový rámec indické literární vědy, jejíž podstatu slučuje se sanskritskou poetikou, která je založena na evokaci smyslových vjemů jako emotivního a imaginativního pronikání k „duši“ slovesného díla, přesto i zde se literaturou chápanou jako spojení „slova a významu“, rozumí především soubor slovesných výtvorů. Sanskritská literární teorie se ve svém historickém vývoji trávajícím více než dva tisíce let soustředila stejně jako západní systémy na otázky podstaty umění, definice, funkce, jednotlivé složky literárního díla, na divadlo a na básnické ozdoby. Hodnota díla vyplývá z jeho schopnosti vyvolat svými rozmanitými složkami emocionální nálady zvané „rasa“ (např. pláč, stud, chvění apod.). Jde však o literární emoce, které skutečný svět jen zobrazují a zprostředkovatě ilustrují.

Otázkou komparace rozdílných poetik prostřednictvím literárních žánrů a druhů se zabývá čtvrtá kapitola *Sanskritská literárna teória a komparatívna poetika* (s. 47–63), v níž Gáfrík uvádí teoretické reflexe nejrozmanitějších komparativních estetik a poetik (A. K. Coomaraswamy, K. Ch. Pandey, R. Étiemble, Z. Konstantinovič, D. H. H. Ingalls ad.), z nichž nejvýše hodnotí Minerovu *Comparative Poetics* (1990) jako relativně zdařilý pokusu o konstituování interkulturní teorie literatury. Gáfrík však jistě oprávněně přiznává i Minerovým kritikům jako o A. Tatlowovi a C. Dominguezovi, kteří upozorňují na omezenost literárních druhů jako analogického strukturálního principu a komunikačního kontextu. V páté kapitole *Sanskritská literárna teória a pojem svetová literatúra* (s. 64–79) Gáfrík analyzuje vzájemnou souvislost obou fenoménů a připomíná zakladatelský podíl D. Ďurišina, který od historické poetiky a genologie v návaznosti na A. N. Veselovského a V. M. Žirmunského dospěl k teorii meziliterárnosti jako základu pro psaní dějin světové literatury. Zároveň přibližuje fundamentální čtyřsvazkový projekt švédských komparatistů *Liter-*

ary History: Towards a Global Perspective (2006)³ analyzující adekvátní způsob, jaké přístupy a metody volit při psaní globálních dějin literatury. Komparace odlišných diskursů však podle nich vede ke zjištění, že existují zásadní rozdíly ve vymezení estetické hodnoty či v chápání podstaty literatury. Zatímco např. západní strukturalismus hodnotu vnímá jako pohyblivou a dynamickou, potenciálně existující soustavou norem, která vzniká v interakci se čtenářem a sociálním kontextem, ve východní tradici hodnota jako konkretizace lidských emocí nepodléhá časové a dobové determinovanosti. Teoretické shrnutí lze nalézt v závěrečné kapitole *Sanskritská literární teória a kognitívna literárna veda* (s. 80–99) načrtávající vzájemné souvislosti mezi západním a indickým diskursem právě v oblasti emocí, které hrají důležitou roli v kognitivní psychologii, neurovědě a také v kognitivní poetice. Ta, jak známo, vychází ze zážitku, který bezprostředně vzniká při rezponzivním vnímání slovesných textů, tj. při emotivním čtení. Podle Gáfrika i přes pluralitní charakter literární vědy podstata dialogu nespočívá v aplikaci konkrétního konceptu, naopak by měla vytvořit vlastní literárněvědnou teorii emocí, která by např. zkoumala pocity a názorový svět literárních postav či čtenářskou identifikaci na ose syžetu nebo postav. Právě v sanskritské literární teorii identifikace s dějem či postavami je akcentována jako projev emocí bez ohledu na skutečnost, že východní filozofie vychází z vědomého překonávání individuálního „já“.

Gáfrikova monografie, která vychází z nejlepších tradic slovenské, resp. česko-slovenské literární komparatistiky, citlivě zvažuje přínos sanskritské poetiky pro západní myšlení. Její zásluha nespočívá ve snaze vytvořit univerzální transkulturní literární vědu či závazný model komunikace, nýbrž v přiblížení teoretických diskusí, které proběhly na přelomu 20. a 21. století zejména v neslovanské literární vědě. Snad jen mohla být připomenuta, resp. zhodnocena platnost základní monografie pro tato studia *Západ i Vostok* (1966) od ruského orientalisty N. I. Konrada, která vyšla v českém překladu v roce 1973 pod názvem *Západ a Východ*⁴ nebo některé studie českého komparatisty Karla Krejčího, který antcipoval v česko-slovenském kontextu principy interkulturní komunikace, byť se tematicky omezoval na vztah slovansko-neslovanský. Už jen rozsáhlý seznam odborné literatury k tématu z Gáfrikovy publikace činí více než základní příručku a východisko k dalšímu bádání. Pravděpodobně největší význam pro domácí evropocentrické myšlení má zkoumání literárních emocí na pozadí kognitivní filozofie a psychologie v souvislosti s hledáním styčných ploch interkulturního dialogu. Gáfrik zachycením komparativního rámce existujícího dialogu oživuje teoretické reflexe poukazující na permanentní potřebu i v kontextu západní literární vědy přehodnotit, redefinovat dnes už kanonizované

³ PETERSON, A.: "Introduction: Concepts of Literature and Transcultural Literary History." *Literary History: Towards a Global Perspective* 1. *Notions of Literature Across Times and Cultures*. Ed. Anders Petersen. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2006, s. 1–35.

⁴ KONRAD, I. N.: *Západ a Východ*. Přel. Václav A. Cerný. Praha: Lidové nakladatelství, 1973.

pojmy jako je literatura, text, hodnota, interpretace či poetika a světové písemnictví ad. Ačkoli je publikace skromně koncipována jako „úvedení do problému“, pro svou informativní hodnotu zůstává v českém i slovenském teoretickém kontextu podle mého názoru historicky první ucelenou monografií z oblasti komparativního výzkumu Ost–West Studies.

Miloš Zelenka

Genéza a hodnoty slovanskej cyrilo-metodskej tradície

V roku 1150. výročia príchodu solúnskych bratov Cyrila a Metoda medzi Slovienov vo Veľkej Morave sa k odkazu ich slovanskej misie vracali spoločenské vedy rozličným spôsobom. Popri slávnostných rozpomínaniach prevažovali materiálovo, reflexívne a kontextovo koncipované návraty do 9. storočia, teda ku genéze dejov a odkazov staroslovienskej civilizácie a vzdelanosti. Iný prístup začínajúci v stredovekom spoločenskom a kultúrnom pohybe zanechal po sebe mapovanie odkazu, ohlasov a tematizácie činov a dejov spojených so solúnskymi bratmi v slavistickej vede, v umeniach, v lingvistike, teológii a literárnej vede s jediným zámerom, čím sa Konštantín a Metod stali súčasníkmi a spojencami slovanského, slovenského spoločenského a kultúrneho života.

Návrat k solúnskym bratom mal jeden zo svojich stánkov v Ríme a druhý v Nitre, výpovede zo spoločenských vied sa uchovali pre odbornú a kultúrnu verejnosť v publikácii *Slová Slovanov*¹. Do programu rímskeho seminára prispeli *Francesco Leoncini* rekonštrukciou *Historického významu cyrilo-metodského odkazu od Veľkej Moravy po Druhý vatikánsky koncil* a *Marta Kerulová* *Duchovno-kultúrnou dimenziou diela Cyrila a Metoda*, ako zovretie obidvoch predchádzajúcich príspevkov vyznieva zvažovanie o *Cyrilsko-metodských hodnotách a ich význame pre súčasnú európsku spoločnosť* autora *Andreja Škovieru*². *Marta Kerulová* v *Duchovno-kultúrnej*

¹ Slovensko-taliansky seminár *Le parole degli Slavi (Slová Slovanov)* 31. januára 2013 v Ríme. Medzinárodná konferencia *Cyrl a Metod* v kultúrnej diachrónií v Nitre 29. mája 2013. In: *Slová Slovanov*. Zborník z konferencií, ktoré sa konali v Ríme a v Nitre pri príležitosti 1150. výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. Bratislava: Literárne informačné centrum 2013. 222 s. ISBN 978-80-8119-076-6.

² ŠKOVIERA, A.: *Cyrilsko-metodické hodnoty a ich význam pre súčasnú európsku spoločnosť*. In: *Slová Slovanov*, 2013, s. 24 – 29. Škoviera rozčlenil vklad solúnskych bratov do budúcnosti slovanského a slovenského sveta do pojmov: *obetavosť, pokora, vzdelanosť, múdrosť, služba druhým, nábožnosť, morálna zásadovosť, utrpenie, vernosť a vytrvalosť, trpezlivosť, tolerancia, rešpekt*. Škoviera končí svoj výklad uvážlivým záverom: „*Hoci nepoznáme ich životy a dielo dokonale, zachované pramene nám vykresľujú ich osobnosti a dokumentujú hodnoty, ktoré žili*“, s. 29.